

Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu

KURS UZUPEŁNIAJĄCY
na studiach II stopnia
dla studentów będących absolwentami
kierunków niepokrewnych dla kierunku
Pedagogika

Moduł: Psychologia
Część druga: Psychologia wychowania
Rozdział 3

Autor: dr Justyna Kuświk

Rozdział 3. Psychologia wychowania jako dziedzina nauki -powstanie, przedmiot i zadania. Pojęcie i podstawowa charakterystyka procesu wychowania. Psychologia wychowawcza jako psychologia wychowania i nauczania. Podstawowe metody stosowane w psychologii wychowawczej. Modele wychowania a podstawowe wizje człowieka w psychologii.

Proces wychowania zachodzi zarówno w rodzinie jak i poprzez oddziaływanie instytucjonalne i odnosi się do całej, szerokiej gamy różnych oddziaływań zarówno w odniesieniu do jednostki jak i grup społecznych (np. klasy szkolnej). Przede wszystkim jednak o psychologii wychowania mówimy w kontekście rodziny i jej znaczenia w procesie wychowania człowieka.

Przedmiot badań

Psychologia wychowawcza (dawnej zwana pedagogiczną) to dyscyplina naukowa, która ma charakter teoretyczny, ale przede wszystkim wymiar praktyczny. Pełni funkcje użytkowe w stosunku do systemu oświaty i wychowania nie tylko dzieci i młodzieży, ale także starszego pokolenia. Psychologia wychowawcza zawiera w sobie elementy psychologii nauczania i wychowania. Koncentruje się na relacjach nauczyciel–uczeń czy też wychowawca–wychowanek. Wychowanie może być rozumiane dwojako, zarówno jako całokształt oddziaływań wychowawców i środowiska na jednostkę lub grupę (szeroki zakres) jak i odnosi się do oddziaływania na sferę afektywną człowieka, jego system wartości, osobowość (wąski zakres). W wąskim podejściu wychowanie jest blisko nauczania, które odnosi się do sfery poznawczej człowieka¹.

Powstanie psychologii wychowawczej i jej rozwój - wybrani przedstawiciele, prekursorzy².

E. Meumann (1862–1915) prowadził badania nad procesem uczenia się, nauczania i wychowania (np. warunki uczenia się rozmaitych przedmiotów, wpływ czynników organizacyjnych i dydaktycznych na zmęczenie ucznia podczas lekcji), badania te stanowiły część nauki o dziecku jako wychowanku.

¹ Brzezińska A. (2000). Psychologia wychowania, W: J. Strelau (red). Psychologia. Podręcznik akademicki t. 3: Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej (s. 227–257). Gdańsk: GWP.

² Przetacznik-Gierowska M., Włodarski Z. (1998). Psychologia wychowawcza 1. Warszawa: PWN.

E. Lee Thorndike (1874–1948) amerykański psycholog, który opublikował *Psychologię wychowawczą* (t. 1 w 1905 r.). Prowadził prekursorskie badania eksperymentalne nad pamięcią i uczeniem się.

A. Adler (1870–1937), prowadził badania nad środowiskiem wychowawczym i jego rolą w kształtowaniu osobowości uczniów, poznawaniem ich osobowości przez nauczycieli, indywidualną terapią trudności wychowawczych. Wprowadził do psychologii wychowawczej problemy psychodydaktyki obejmujące różne przedmioty szkolne, motywację do uczenia się, zainteresowań i zdolności uczniów.

Natomiast w Polsce³

W zakresie tej dziedziny psychologii historycznie duże zasługi w I połowie XX wieku mają S. Szuman i S. Baley.

S. Szuman (1889–1972) zauważył wspólne elementy pomiędzy psychologią rozwojową i wychowawczą, co spowodowało, iż traktował te dziedziny jako wzajemnie powiązane i uzupełniające się.

S. Baley (1885–1952) z kolei uznał psychologię wychowawczą za odrębną i samodzielną dziedzinę, której przedmiotem są procesy wychowawcze w perspektywie psychologicznej. Przedmiotem jego rozważań były zagadnieniami psychologii uczenia się i psychodydaktyki, stosunków społecznych w klasie szkolnej i osobowości nauczyciela.

Pojęcie wychowania

„Złożony system działań, podejmowanych przez osobę o przypisanej społecznie roli wychowawcy względem drugiej osoby, o społecznie przypisanej roli wychowanka, lub względem jej otoczenia, z intencją wywołania zmiany zgodnej z założonym programem⁴”

Cechy formalne procesu wychowania⁵

³ Przetacznik-Gierowska M., Włodarski Z. (1998). *Psychologia wychowawcza 1*. Warszawa: PWN.

⁴ Brzezińska A. (2000). *Psychologia wychowania*, W: J. Strelau (red). *Psychologia. Podręcznik akademicki t. 3: Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej* (s. 227–257). Gdańsk:GWP. s. 228.

⁵ Brzezińska A. (2000). *Psychologia wychowania*, W: J. Strelau (red). *Psychologia. Podręcznik akademicki t. 3: Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej* (s. 227–257). Gdańsk: GWP.

1. Wyodrębnione dwie role: wychowującego i wychowywanego, co zakłada proces interakcji pomiędzy tymi dwoma podmiotami
2. Relacja ta jest niesymetryczna
 - istnieje różnica kompetencji (np. w zakresie wiedzy, rozumienia, umiejętności)
 - istnieje różnica w zakresie wiedzy na temat celu i metod działania wychowawczego
 - Istnieje różnica „władzy” w zakresie sił przypisywanych obu stronom
3. Wychowanie jest działaniem intencjonalnym celu **wywołania zmiany**
4. Wychowanie jest działaniem **bezpośrednim (wychowawca wchodzi w aktywny kontakt z wychowankiem)**, lub **pośrednim (odnosi się do innych znaczących osób/institucji dla wychowanka)**
5. Działania wychowawcy są **intencjonalne**
6. Wychowawca działa zgodnie z zamierzonym **programem**, który wynika z przyjętych **wartości**

Zadania psychologii wychowania

M. Brzezińska wyróżniła trzy obszary problemów poznawczych i badawczych, wymagających zarazem rozwiązań praktycznych⁶

1. Konstruowanie ofert wychowawczych (edukacyjnych). Dotyczy to programów, oddziaływań promujących cenione społecznie wartości i/lub respektujących prawidłowości rozwoju jednostki i grupy, uwzględniające kontekst życia osób, do których są adresowane.
2. Wspomaganie rozwoju osób, a także budowanie ich gotowości do przyjmowania ofert wychowawczych w każdym okresie życia (psychologia wychowania może dostarczyć wiedzy i metod służących diagnozowaniu poziomu gotowości osób oraz sposobów wspomagających jej rozwój w różnym wieku).

⁶ Brzezińska A. (2000). Psychologia wychowania, W: J. Strelau (red). Psychologia. Podręcznik akademicki t. 3: Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej (s. 227–257). Gdańsk: GWP.

3. Pomoc w dostosowaniu ofert wychowawczych do poziomu gotowości osób i grup, do których są adresowane (pozycjonowanie ofert).

Nauczanie

Nauczanie - kierowanie uczeniem się innych osób

Obejmuje⁷:

- analizę sytuacji nauczania, jej wyznaczników, przebiegu i efektów,
- wewnętrzne i zewnętrzne warunki nauczania,
- różne sposoby nauczania,
- programy ocen i egzaminy.

Obejmuje następujące zagadnienia z perspektywy psychologicznej

- interakcja nauczyciela i uczniów,
- sposoby porozumiewania się między nimi,
- różnice indywidualne w zakresie inteligencji, zdolności, zainteresowań, motywów, tempa uczenia się czy trudności w nauce i ich przyczyny.

Nauczanie vs wychowanie

Różnica między nauczaniem a wychowaniem dotyczy przede wszystkim rodzaju zamierzonych **skutków tego oddziaływania**.

Nauczanie dotyczy szeroko rozumianych **sfer poznawczej i wykonawczej** (psychomotorycznej).

⁷ Przetacznik-Gierowska M., Makiełto-Jarża G. (1992). Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne

Wychowanie odnosi się do sfery **emocjonalno-motywacyjnej** (afektywnej), do systemu wartości funkcjonujących u jednostki (przede wszystkim gdy w grę wchodzi oddziaływanie na jej osobowość). Dembo (1997) wyróżnia dziewięć komponentów modelu kształcenia⁸:

1. Treści nauczania — czyli to, co uczniowie już wiedzą na dany temat.
2. Zachowanie uczniów — a więc to, co muszą oni robić, by się nauczyć.
3. Cele nauczania — to to, czego uczyć (w tym procesie istotne są następujące aspekty: znajomość przez nauczyciela danego obszaru treściowego, a zwłaszcza zdolność określenia, co z tego zakresu uczniowie już wiedzą).
4. Prawidłowości uczenia się i motywacji — istotne jest dopasowanie warunków, jakie będą sprzyjały doskonaleniu funkcjonowania uczniów. Warunki nabywania wiedzy deklaratywnej i proceduralnej są różne!
5. Różnice indywidualne – kluczowe jest uwzględnienie cech uczniów, poziomu uwagi uczniów, ich pamięci i rozwoju językowego, motywacji. Należy pamiętać, iż metody efektywne na jednym poziomie wiekowym są mniej skuteczne na innym; różnice występują nawet między dziećmi znajdującymi się w tym samym stadium rozwoju. Inne są również zasady nauczania osób dorosłych.
6. Zachowanie nauczyciela — będące wynikiem jego kompetencji, oczekiwań i przekonań. Zachowania nauczyciela powinny być dostosowane do różnic między uczniami i uwzględniać możliwości rozwojowe, tak by uczeń mógł zrozumieć i zasymilować zdobytą wiedzę.
7. Metody nauczania — czyli to, jak nauczyciel może ułatwić uczenie się, strategie poznawcze.
8. Proces nauczania-uczenia się — synteza.
9. Ocena zachowania ucznia — np. czego nauczyli się uczniowie oraz czego nauczył się nauczyciel na podstawie zachowań uczniów.

⁸ Dembo M. H. (1997). Stosowana psychologia wychowawcza, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

Nauczanie i wychowanie – cechy wspólne⁹

1. Nauczanie i wychowanie to podstawowe rodzaje oddziaływania pedagogicznego (warto zauważyć, iż oddziaływanie pedagogiczne jest dla nauczania i wychowania pojęciem nadrzędnym).
2. Istotną, charakterystyczną kwestią jest tożsamość osób. Występują tutaj te same osoby: uczeń jest zazwyczaj wychowankiem, wychowanek — uczniem i analogicznie nauczyciel — wychowawcą, a wychowawca — nauczycielem.
3. Uczeń-wychowanek ma określone, jemu tylko właściwe cechy oraz doświadczenie, wiedzę, potrzeby, zainteresowania, dążenia i plany, co odgrywa niebagatelną rolę w ustalaniu celów oraz metod nauczania i wychowania
4. Wspólnym podłożem nauczania i wychowania jest szeroko rozumiany proces uczenia się, jako niezbędny warunek skutecznego nauczania i wychowania.
5. Zarówno dla nauczania, jak i dla wychowania istotne, wręcz kluczowe są społeczne interakcje o charakterze pedagogicznym, w które wchodzi co najmniej dwie osoby. Jedna z nich (nauczyciel-wychowawca) oddziałuje na drugą (ucznia-wychowanka), zmierzając do wywołania u niej określonych, względnie trwałych zmian w szeroko rozumianym zachowaniu.
6. O efektywności działań nauczyciela-wychowawcy świadczy to, co występuje u ucznia-wychowanka, a co jest istotną właściwością oddziaływania pedagogicznego (choć na wyższych etapach rozwoju możliwe staje się tego rodzaju rozwinięte oddziaływanie na samego siebie, zwane samokształceniem i samowychowaniem).
7. Nie można rozdzielić wychowania od nauczania, procesy te są nierozzerwalne!

⁹ Przetacznik-Gierowska M., Włodarski Z. (1998). Psychologia wychowawcza 1. Warszawa: PWN.

Modele procesu nauczania – nauczanie poprzez dokonywanie odkryć¹⁰

Zgodnie z tym podejściem nauczanie polega na tworzeniu warunków do dokonywania odkryć. Intersujące jest to, iż uczeń sam wybiera kierunek poszukiwań i sposób dochodzenia do wyników, a także sam podejmuje decyzje o ich zakończeniu.

Rolą nauczyciela jest bycie wrażliwym na stopień rozwoju ucznia i możliwości prowadzenia obserwacji poprzez wgląd, nauczyciel powinien także dobrze znać nauczane tematy.

Wybrane zalety:

- włączenie tego typu kształcenia w proces edukacyjny daje uczniom możliwość doświadczenia „pasji odkrywania”,
- doskonała motywacja dla prawdziwych naukowców, miłośników sztuki czy rozmaitych hobbystów.

Słabości: istnieje ryzyko, iż uczeń może nie dokonać „prawidłowego” odkrycia, jeśli nie dysponuje wiedzą z danej dziedziny, może też sobie nie przypomnieć/uświadomić prawidłowych zależności. Bywa, że nie dzieli się wiadomościami z innymi, nie ma możliwości zmiany perspektywy.

Modele procesu nauczania - nauczyciel jako stymulujący współpracownik¹¹

Zgodnie z tym modelem nauczanie polega na tym, iż uczeń konstruuje wiedzę w systematyczny sposób w ukierunkowanych, społecznych warunkach, a błędy są poprawiane przede wszystkim poprzez dyskusowanie uzyskanych rezultatów.

Rolą nauczyciela jest

- obserwacja oraz przewidywanie myślenia i rozumowania uczniów,
- stawianie pytań i prezentowanie problemów,
- zachęcanie do korzystania ze źródeł wiadomości, jakimi są np. biblioteki i muzea,

¹⁰ Sędek G. (2000). Psychologia kształcenia. W: J. Strelau (red). Psychologia. Podręcznik akademicki, T. 3: Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej (s. 259–280). Gdańsk: GWP.

¹¹ Sędek G. (2000). Psychologia kształcenia. W: J. Strelau (red). Psychologia. Podręcznik akademicki, T. 3: Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej (s. 259–280). Gdańsk: GWP.

— proponowanie badania w warunkach naturalnych, kierowanie uwagą uczniów.

Kluczowe w tym modelu jest to, iż nauczyciel powinien charakteryzować się głęboką znajomością własnej dziedziny, jak również dysponować dużą wiedzą pedagogiczną i nie mniejszymi umiejętnościami.

W tym modelu nauczania Sędek (2000) wyróżnia dwa nurty¹²:

— pierwszy nurt przyjmuje, że przyswajaniu wiedzy najlepiej służą zadania i projekty związane z autentyczną życiową aktywnością ucznia (studenta), jego poprzednią wiedzą, umiejętnościami. Kształcenie odbywa się poprzez formułowanie interesującego, atrakcyjnego zadania. Nauczyciel ma zaś przede wszystkim koordynować, zarządzać i wspierać pracę zespołu uczniów,

— drugi nurt kładzie nacisk na fakt, iż wiedza jest tu przyswajana nie poprzez realizację jakiegoś projektu związanego z życiowymi doświadczeniami ucznia, ale poprzez rozwiązywanie problemów dotyczących danej dziedziny. Natomiast rolą nauczyciela jest wspomaganie myślenia ucznia tak, aby potrafił on samodzielnie dojść do abstrakcyjnych wniosków.

Modele procesu nauczania – nauczyciel jako mistrz¹³

Nauczyciel w tym modelu jest głównym źródłem wiadomości, przekaznikiem gotowej i uporządkowanej wiedzy. Jest to osoba doskonale przygotowana do swej działalności zarówno pod względem niezbędnych cech osobowościowych, jak i wiedzy oraz umiejętności.

Zadania ucznia to zrozumienie prezentowanych treści.

Zalety: kształcenie ma charakter demokratyczny i egalitarny. Rzetelna, wartościowa wiedza jest przekazywana wszystkim studentom, dobry wykład prezentuje jasną strukturę, koncentruje uwagę na istotnych aspektach i wskazuje na znaczące implikacje prezentowanych treści.

¹² Sędek G. (2000). Psychologia kształcenia. W: J. Strelau (red). Psychologia. Podręcznik akademicki, T. 3: Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej (s. 259–280). Gdańsk: GWP.

¹³ Sędek G. (2000). Psychologia kształcenia. W: J. Strelau (red). Psychologia. Podręcznik akademicki, T. 3: Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej (s. 259–280). Gdańsk: GWP.

Słabości: uczeń niekiedy może mieć kłopoty ze zrozumieniem sensu i głębszych implikacji prezentowanych zagadnień.

Złożoność procesu nauczania – rola osobowości, postaw i umiejętności nauczyciela.

Podstawą pracy nauczyciela jest jego wiedza i umiejętności. Niezależnie od niej jednak ogromne znaczenie mają kompetencje społeczne nauczyciela. Do podstawowych zaliczyć należy przede wszystkim jego umiejętności związane z komunikacją. Ponadto ogromne znaczenie ma umiejętność tworzenia życzliwej atmosfery, brania odpowiedzialności za sytuację szkolną ucznia, stanowczość, cierpliwość i wyrozumiałość¹⁴.

Literatura:

- Brzezińska A. (2000). Psychologia wychowania. W: J. Strelau (red.). Psychologia. Podręcznik akademicki. T. 3: Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej (s. 227–257). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Dembo M. H. (1997). Stosowana psychologia wychowawcza. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Przetacznik-Gierowska M., Włodarski Z. (1998). Psychologia wychowawcza 1. Warszawa: PWN.
- Przetacznik-Gierowska M., Makiełto-Jarża G. (1992). Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Sędek G. (2000). Psychologia wychowania. W: J. Strelau (red.). Psychologia. Podręcznik akademicki. T. 3: Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej (s. 259–280). Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

¹⁴ Kowolik P. (2001). Nauczyciele szkolni. W: K. M. Czarnecki (red.). Podstawy psychologii edukacyjnej dla studentów wyższych szkół zawodowych. (s. 89–105). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.